

Tomislav JOZIĆ

TKO KONTROLIRA KONTROLORA? ETIČKO PITANJE KORUPCIJE

1. Društvene promjene i etičko pitanje

Kao što je godina 1968. bila godina studentskih nemira, slično je i 1989. postala simbolom pobune protiv ideološke utopije komunizma. Tada je ne samo srušen Berlinski zid, kojim se uzalud pokušalo fizički razdvojiti slobodu od ropstva, već je započelo i urušavanje sedamdesetogodišnje tiranije totalitarizma nastalog 1917. godine.

Tu vrstu političkoga oblika vladavine trebala je i u našim okolnostima zamijeniti *demokracija*, ali je ona sporo ili gotovo nikako osvajala teren. Za to postoje brojni razlozi. Među njima je i bivši „kadar“ koji se preko noći u novim državama prilagodio novim uvjetima, jer je ta sorta ljudi dobro znala tehnologiju vladanja. Oni su još uvijek imali „dobro znanje nedemokratske, boljševičke politike i umijeće brđansko-plemenskih podvala i isključivosti“¹. Sedamnaest godina je trebalo proći dok Skupština Vijeća Europe nije donijela rezoluciju br. 1481 (25. 1. 2006.) kojom se osuđuje komunistički totalitarni režim² koji se dijelom još nastavlja uokviren prividom i zloporabom demokracije.

Novi demokratski model društva koji je budio nade na obzorju ljudskog napretka, povezan s novom ideologijom tržišnog gospodarstva, imao je značiti prekretnicu za boljitak društva i pojedinaca u njemu. Međutim, i taj je model postao moralno problematičan zbog čisto formalnih vanjskih promjena koje se nisu dogodile u samim ljudima. Danas je to sasvim očito osobito iz korupcijskih afera koje su se događale u privatizaciji vlasništva, ali i drugdje. Pritom vanjske promjene nisu praćene unutarnjim preobražajem ni dostatnim zakonima, a iskusni su „stari“ političari zadržali i stari mentalitet koji im je omogućavao ponovljenu šansu za osobni, a sada još i stranački prosperitet.

1 Neven ŠIMAC, „Kršćani i politika u Hrvatskoj danas“, u: Stjepan BALOBAN, *Kršćanin u javnom životu* (ur.), GK, Zagreb, 1999., 25.

2 Usp. <http://stormfront.org/forum/t727648/> - Zakone o lustraciji donijele su čak i Albanija i Srbija; u BiH nisu doneseni, a u Hrvatskoj je zakon o lustraciji dvaput preglasan (1998. i 1999.) jer su prijedlozi zakona „odbijeni... većinom vođenom HDZ-om.“

Zaslijepljeni neviđenim mogućnostima manipulacija, oni nisu shvaćali da je novo društvo i njihovo, a ne više socijalističko koje je diskretno potkopavano i potkradano, jer nije bilo „naše.“ Pragmatični politički i ekonomski primat nad etičkim vrednotama preuzeo je vrlo brzo igru u zajednici koja je opet prevarena, ovaj put po novim kapitalističkim odnosima. Stari lisci preobučeni u novo stranačko ruho opet su započeli svoj lukavi ples. On se očitovao kroz individualne i grupne interese iz kojih je sitna raja ostavljena po strani i, kao uvijek u sličnim okolnostima, plaćala tuđe račune.

Uza sve to ne treba zaboraviti da se toj novoj, kamufliranoj demokraciji devedesetih godina prošloga stoljeća istodobno pridružio još jedan fenomen nazvan *globalizacija* - rođena sestra lažne demokracije. Bila je to opet jedna prigoda za formalno prikriivanje društvenih promjena u korist krupnog kapitala velikih korporacija. I kad se očekivalo da će gospodarska etika biti korektiv u promijenjenim okolnostima i odnosima, javljaju se mišljenja protivna upletanju etike u gospodarske i novčane tokove. Time započinje još jedna drama u pet činova za male i siromašne te nastaju nova pravila: gospodarska etika je štetna, jer tim područjem upravljaju „kodovi“ pragmatične prirode; gospodarska etika nema mjesta u suvremenim znanostima; ona zahtijeva herojske odluke u kontekstu socijalnih standarda ako poduzetnici pojedinci žele preživjeti tržišno nadmetanje; gospodarska etika postaje suvišna zbog sustava povezanosti i povratnih utjecaja; i konačno, politička gospodarska etika ovisna je o nositeljima državnog odlučivanja. Pod tim se pravilima razumijeva nemilosrdan utjecaj zapadnog imperijalnog modela koji se proširuje osobito na takozvani Treći svijet. Na taj se način pod krinkom demokracije uništavaju tradicionalne kulture, jezici, običaji kao novi oblik kolonijalizma svjetskog tržišta kojim dominiraju industrijske zemlje preko svojih velikih korporacija.³ Etika ostaje u sjeni iskustva.

Ni pokušaj švicarskog teologa Hansa Künga (r. 1928.) da dvotomnim djelom o „svjetskom ethosu“, od gotovo 600 stranica u hrvatskoj verziji, rehabilitira etiku i moral u politici i gospodarstvu, nije naišao na širi odjek.⁴ Küng ne nudi gotova rješenja u politici i gospodarstvu,

3 Usp. Friedhelm HENGSBACH, „Gospodarska etika u sjeni globalizacije“, u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Izazovi civilnog društva u Hrvatskoj*, Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve/KS, Zagreb, 2000., 199-218, 199-202.

4 Usp. Hans KÜNG, *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb, 2007., te *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, Intercom, Zagreb, 2007.; usp. Mato ZOVKIĆ, *Međureligijski dijalog*, VKT, Sarajevo, 1998., 50-66, s temom o dokumentu svjetske etike iz 1993. godine; usp. *Vrhbosnensia*, 12 (2008.), 216-221.

nego trasira viziju svjetske politike kroz općeprihvaćeni etos, a gospodarstvu predbacuje manjak smisla za opće dobro i primat kapitala i profita lišen etičko-društvene odgovornosti. U takvim okolnostima, Küng reagira na drski pragmatični aksiom: „s vukovima se mora zavijati“.

Da bi okarakterizirao današnja gospodarska opredjeljenja, on navodi poruku Mahatme Gandhija o sedam društvenih grijeha: bogatstvo bez rada, uživanje bez savjesti, znanje bez karaktera, poslovanje bez ćudoređa, znanost bez ljudskosti, vjera bez žrtve i politika bez načela.⁵ Ta načela „uspješnosti“ kao da su preuzeta s početka 16. stoljeća od Machiavellija za potrebe društvenih promjena našega vremena, osobito onima kojima će poslužiti.

„Sinovi su ovoga svijeta mudriji od sinova svjetla“ (Lk 16,8).

2. *Corruptio optimi pessima*

Na takvo stanje lako se priključila i korupcija. U vremenu prelaska na tržišno gospodarstvo i na uspostavu demokratskih institucija nastaju nove mogućnosti za korupciju širokih razmjera i oblika. Najbolji primjer za to je privatizacija društvenih dobara. Gandijevo upozorenje o „bogatstvu bez rada“ i „poslovanju bez ćudoređa“ dobiva puno značenje, jer su pritom odbačene etičke norme koje su stajale na putu uspjeha. Oni koji bi morali štititi društveni poredak zasnovan na elementarnoj ljudskoj čestitosti i etičkim principima, oni oživljuju staru latinsku izreku po kojoj je „*corruptio optimi pessima*.“ Ta latinska fraza dobro zvuči u slobodnom prijevodu: nema ništa pogubnije od izopačenosti dobra čovjeka, ili: da je najgora pokvarenost onih najboljih, onih koji moraju voditi društvo prema općem dobru. Nasuprot tome, oni favoriziraju korupciju ili u njoj sudjeluju. Valjda zbog česte primjene u društvenom životu, latinska riječ *corruptio* (fizička ili moralna izopačenost, zavođenje, podmićivanje, pokvarenost) gotovo da nema potrebe za prijevodom, jer se *korupcija* duboko udomaćila u okolnostima političkih i gospodarskih previranja u našim iskustvima kroz dva posljednja desetljeća. Slično značenje ima i glagolski oblik *corrumpere* (slomiti, razbiti, razoriti, pokvariti, potkupiti), jer uključuje etički izopačenu relaciju prema nekome ili nečemu: *cum-rumpere* (pokvariti „sa“ nekim).

Samu definiciju korupcije nije jednostavno dati budući da je područje moralne izopačenosti pod navedenim pojmom široko. Ipak,

5 Hans KÜNG, *Svjetski ethos za svjetsko gospodarstvo*, 153.

o tome koliko je korupcija proširena, osobito nakon pada Berlinskog zida i tranzicijskih zbivanja, najbolje govori potreba zbog koje je Vijeće Europe prihvatilo „Građansko pravnu konvenciju o korupciji“ 4.11.1999. godine.⁶ U čl. 2. prvog poglavlja nalazi se opširna definicija te pojave: „Korupcija podrazumijeva traženje, nuđenje, davanje ili primanje, direktno ili indirektno, mita ili bilo koje druge nezakonite koristi ili stavljanja toga u izgled, koje izopačuje propisano izvođenje neke dužnosti ili ponašanja koje se zahtijeva od primatelja mita, nezakonite koristi ili osobe kojoj se to stavlja u izgled.“ Da bi upozorila na ozbiljne posljedice korupcije za pojedince i društvo, Konvencija već na početku, u preambuli, navodi da ona znači „najveću opasnost“ za brojne oblike društvenih odnosa, kao i za „pošteno funkcioniranje tržišne ekonomije.“ Izrazom „pošteno“ tek izdaleka se naslućuje pravo značenje koje se krije iza riječi „etika“ i „moral“, a koje Konvencija nigdje i ne spominje.

Pojednostavljeno rečeno: pod korupcijom se obično razumijeva svaki oblik zlorabe ovlaštenja radi osobne ili skupne koristi. Pritom je sasvim zanemarena politička i poslovna etika, što za posledicu ima povredu općeg dobra ili interesa određene zajednice. Treba napomenuti i to da korupcija kao fenomen nije uopće nov, samo su joj nove tranzicijske okolnosti omogućile široke mogućnosti. U svakom slučaju, to je svojevrsna društvena bolest koja remeti normalne životne odnose i poslovanje među ljudima ili skupinama koji bi imali biti utemeljeni na etičkim načelima.

Konačno, zašto je uopće nastala izreka starorimske mudrosti izražena u poslovi: da je „najgora pokvarenost onih najboljih“? Vrlo jednostavno: zato što se - počevši od staroga Rima pa do danas - obično izabiru oni „najbolji“ koji će voditi jedno društvo, pa kad oni postanu korumpirani, moralno iskvareni, što se tek može očekivati od ostalih koji nisu među „najboljima“?

Pokvarenost je dobra samo kad je u pitanju kiseli kupus, jer kad se on pokvari (ukiseli) tada je koristan u prehrani. To je međutim iznimka, a ljudi nisu glavice kupusa.

3. Grijeħ struktura

Među brojnim tumačenjima čovjeka jest i Aristotelova ideja stara 2400 godina da je čovjek, uz ostalo, i *političko biće*. I tada su se

6 http://www.ohr.int/ohr-dept/afd/int-ref-ef/coe-civ-lcc/default.asp?content_id=5258

društveni odnosi odvijali uglavnom u „gradu“ (polis/politika), pa je ta politička dimenzija mnogovrsnih odnosa nužno morala biti uređena kako bi zajednički život bio uopće moguć. Oni koji se brinu za zajedničko ili opće dobro u tu svrhu i danas donose odredbe, propise ili zakone koji bi morali biti sukladni etičkim vrednotama.

Povijesno iskustvo, međutim, potvrđuje da se politička vlast i drugi oblici moći mogu itekako zlorabiti i tako otvarati put do korupcije, obične pojedinačne ili one organizirane. U okolnostima prelaska u novi političko-demokratski i ekonomski sustav (tranzicija), analitičari spominju dva osnovna koruptivna oblika: *state capture* i *administrative corruption*. Prvi oblik tvore oni pojedinci ili skupine ljudi koji podmićuju sam vrh državne vlasti (zakonodavne i izvršne, zastupnike i ministre) pri donošenju zakona i raznih propisa u korist tih pojedinaca, skupina ili prijatelja, a što neki nazivaju „kupovanje države“. Druga vrsta korupcije odnosi se na tzv. administrativnu korupciju, pri čemu se podmićuju javni službenici kako bi, protivno odredbama, nekome omogućili neko pravo, povlasticu, dozvolu i slično kao protuuslugu za podmićivanje.⁷ Dakako, u koruptivno ponašanje pripadaju i drugi oblici na nižim razinama.

Prevedena na etičko-moralni jezik, korupcija je u svojoj biti moralni prekršaj ili grijeh. O korupciji koja se ubraja u prvi oblik, simbolično nazvan „kupovanje države“, govorio je zagrebački nadbiskup Bozanić u svojoj božićnoj poruci 1997. godine, u kojoj korupciju karakterizira izrazom „grijeh struktura.“ Slična intonacija poruke bila je i godinu kasnije.

Zbog toga je bio često citiran, hvaljen, ali i napadan. U poruci se navode razlozi socijalne drame društva u Hrvatskoj devedesetih godina: „Na djelu je grijeh struktura što su ih omogućili zakoni i propisi, kojima prvotni cilj nije bio opće dobro čovjeka i zajednice.“⁸ Kontekst poruke je uokviren stanjem u kojem takva politička etika prijeti društvenoj ravnoteži, a ugrožen je i građanski moral na kojemu mora počivati svako demokratsko društvo. U vezi s korupcijom u Hrvatskoj može se navesti i oštra intervencija samoga vrha vlasti: da je korupcija u Hrvatskoj često povezana s Europskom unijom zbog pranja novca, te da su partneri u korupciji oko nekih oblika kupovine upravo iz EU.⁹ Kad je korupcija organizirana u samom državnom vrhu, ona je na štetu

7 Usp. Neven ŠIMAC, *Protiv korupcije*, UDD, Zagreb – Split, 2004., 25.

8 Usp. Neven ŠIMAC, *Protiv korupcije*, 26., te <http://www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/199812/81226-002-pubs-zag.htm>

9 O tome je otvoreno govorio predsjednik I. Josipović; usp. *Večernji list* (Mostar), 28.01.2011., str. 10.

građana, jer ih osiromašuje. To je pravi „udruženi zločinački pothvat protiv dobra građana“¹⁰.

I u Bosni i Hercegovini kao zemlji tranzicije, problemi te vrste slični su, ali je ovdje društveni kontekst daleko složeniji. Činjenično stanje o tim pitanjima najbolje je izraženo pokazateljima prema kojima je nedjelotvorna administracija ogromnih razmjera i bez ikakve strategije zemlju „dovela pred potpuni gospodarski krah“; s druge strane „kvalitetni resursi u državnom vlasništvu često se ne žele aktivirati kako bi privatizacijom bili prodani u bescjenje“ – kao tipičan oblik korupcije.¹¹ Zato je „rješavanje problema korupcije prioritet u procesu pristupanja BiH u EU“¹². Na opseg korupcije upućuje i podatak prema kojemu je šteta nastala zbog zloporabe položaja, gospodarskog kriminala i privatizacije od 1997.-2010. godine veća od tri milijarde maraka samo u Federaciji BiH. Novac je završio u privatnim džepovima, a u pitanju su osobito visoki politički dužnosnici. Izvori navode imena velikih firmi u ovoj nezakonitoj privatizaciji, kao i 17 konkretnih imena protiv kojih je policija podnijela kaznene prijave.¹³ Podaci Transparency Internationala u BiH, preko Centra za pravnu pomoć građanima u borbi protiv korupcije, govore da je za godinu 2010. u BiH bilo prijavljeno 832 slučaja korupcije.¹⁴

U vezi s tim problemima, visoki predstavnik u BiH, Valentin Inzko, izjavljuje: „Ovoj državi nema spasa, za njene stanovnike nema sreće niti perspektive, dok se kriminalci, ‘krupne ribe’, ne počnu nemilosrdno trpati u zatvorske ćelije.“ Nastavljajući izjavu o „političkoj mafiji“, on zaključuje da se od BiH očekuje beskompromisan obračun s kriminalom i korupcijom do najviših razina političke moći.¹⁵

O političkim manipulacijama unutar socijalnih odnosa i pro-

10 Izjava predsjednika RH I. Josipovića na prijemu diplomata 14.01.2011.; usp. *Večernji list*, 15.01.2011., str. 14.

11 Iustitia et Pax BK BiH, *Izvešće o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu*, svezak 122., izdanje na engleskom i hrvatskom jeziku, Deutsche Kommission Iustitia et Pax, Bonn, 2010., 80.

12 Ministar sigurnosti S. Ahmetović: *Večernji list*, 28.01.2011., str. 5.

13 Riječ je o firmama: Tvornica duhana Sarajevo, Energoinvest, Energopetrol, Feroelektro, Maršal, Žica, HT-Eronet i dr, a imena inkriminiranih ovdje izostavljamo; usp. FTV od 15.01.2011., te <http://www.dnevnik.ba/novosti/bih/izvje%C5%A1%C4%87e-financijske-policije-%C5%A1tete-od-zloupotrebe-polo%C5%BEaja-i-malverzacija-3-milijarde-k>

14 Podatak prenosi *Oslobođenje*, 22.2.2011., str. 6.

15 Preuzeto prema http://www.dnevni-list.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=16813:bih-kree-u-obraun-i-s-politikom-mafijom&catid=10:izdvojeno1&Itemid=21 (21.02.2011.).

grama, kao i o otkrivanju korupcije, važnu ulogu imaju i mediji, ali je pitanje jesu li oni uvijek slobodni. Stoga nekada nije bez temelja izreka da *novac ubija etiku, a mediji istinu*. U širem kontekstu toga pitanja može se navesti slučaj jednoga sarajevskog lista vjerske orijentacije koji je na početku 2009. odbio objaviti tekst u kojemu autor „napada“ pojedine čelnike „stožerne“ stranke Hrvata u BiH (kako joj sami tepaju) zbog zloporaba na štetu onih koje takvi već nepodnošljivo dugo predstavljaju u vlasti. Usmeno obrazloženje uprave lista o isključenju navedenog teksta bilo je više nego jasno: „Pa on napada one s kojima mi novčano surađujemo.“ Drugim riječima: nećemo valjda objavljivati članke protiv onih koji nam daju novac.

Napokon, od navedenog izraza „grijeih struktura“ (Bozanić) - čime je korupcija već unaprijed omogućena samim zakonima - treba razlikovati „strukture grijeha“ koje... imaju svoj korijen u osobnom grijehu, pa su stoga uvijek vezane uz *konkretne* čine osoba, koje takve strukture stvaraju, učvršćuju i otežavaju da se one uklone.“ Stoga, zaključuje dalje Ivan Pavao II., je teško prodrijeti u takvu „stvarnost koja se očituje pred našim očima, ako se pravim imenom ne nazove korijen zala što nas tište“¹⁶. U svakom slučaju obadva izraza, *grijeih struktura* i *strukture grijeha*, nalaze se u temeljima društvenih zala koja zagađuju ne samo osobni integritet čovjeka nego i komunitarni karakter unutar ponašanja ljudske zajednice.

4. Tko kontrolira kontrolora?

Pitanje korupcije raznih oblika i razmjera teško će ikada biti u potpunosti riješeno. Izgleda da je korupcijska djelatnost uvijek korak ispred i samih zakona i prisilnih državnih mjera. Da bi društveni život bio koliko toliko moguć, osobito u okolnostima protiv općega dobra, državni pravni poredak ima i moralnu i fizičku ovlast osigurati prava pojedinca i zajednice. To se pravo temelji na zajedničkoj potrebi i volji društva radi osiguranja pravnoga poretka oko normalnoga života. Zato je zakonita prisila u sprečavanju zloporaba i potrebna i etički opravdana u zaštiti dostojanstva ljudske osobe,¹⁷ napose u pitanjima korupcijskih aktivnosti.

I uza sve to, korupcijsko-kriminalna djelatnost o kojoj govorimo u društvu i dalje postoji. Ni građansko pozivanje na humanost, zakonske odredbe ili na ljudsku savjest ne rješava dokraja taj problem.

16 IVAN PAVAO II., *Socijalna skrb* (1987.), KS, Zagreb, 1988., 36.

17 Usp. saborski dokument *Dignitatis humanae*, 6.

Iako u tom pogledu i odgoj unutar vjerskih zajednica ima važnu ulogu oko formiranja etički ispravnih stavova savjesti, vjernici također znaju biti zahvaćeni korupcijom i sličnim zlima. Novac naime nema ni katoličke ni ateističke atribute. Čak i unutar pravnog poretka same Crkve, u kojoj bi savjest njezinih članova morala biti dominantan kontrolor moralnog ponašanja, u Kanonskom pravu postoje kaznene sankcije za delikte, mada se ne navodi korupcija.¹⁸

Međutim, borba protiv korupcijskih aktivnosti u širem je kontekstu uključena u novom dokumentu koji je Benedikt XVI. za Vatikanску državu odobrio i objavio 30.12.2010. Taj dokument, forme *motu proprio*, služi „za suzbijanje i borbu protiv ilegalnih radnji u financijskom i monetarnom području.“ Pri Svetoj Stolici uspostavljen je čak i Financijsko-monetarni ured (AIF) s djelatnošću za suzbijanje kriminalnih pretpostavki naspram tijela i ustanova s financijskim poslovanjem. Na njih se također proteže kaznena jurisdikcija ovoga novog zakona.¹⁹ A budući da i u Vatikanskoj državi rade ljudi a ne anđeli, očito je da je pozivanje na savjest doduše dobro, ali je kontrola i ovdje bolja. Kontrola je dobra osobito na razinama lokalnih crkava koje nisu baš blizu ili sasvim na dohvat vatikanskoga Financijsko-monetarnog ureda.

I uza sve to, moguće je postaviti sasvim logično pitanje: A tko kontrolira kontrolora? – I tako se vraćamo na početni naslov ovoga teksta.

5. Lopovi trče posljednji krug

Ovaj naslov je duhovita novinarska aluzija na suzbijanje korupcije i kriminala u Hrvatskoj u vremenu pretvorbe i privatizacije vlasništva devedesetih godina prošlog stoljeća, a problemi su slični i drugdje. Radi se ustvari o naslovu iz intervjua Vladimira Šeksa objavljenog u *Večernjem listu*. Bilo je to samo pet dana nakon sjednice Vlade R. Hrvatske održane 17. veljače 1993. g. s temom o suzbijanju gospodarskog kriminala koji je omogućivan i samim pravnim sustavom.²⁰

Bilo bi odviše naivno misliti da „lopovi“ zaista trče svoj korupcijski „posljednji krug“, odnosno da se samim zakonskim odredbama neke zemlje mogu lako spriječiti kriminalne aktivnosti.

Unatoč takvim pesimističkim pogledima oko suzbijanja korup-

18 Usp. Kodeks kanonskoga prava iz 1983., knjiga VI. i VII.

19 Usp. <http://www.ktabkbih.net/info.asp?id=26899>, od 31.12.2011.

20 Usp. *Večernji list*, 22.02.1993., str. 4-5, prema: Stjepan BALOBAN, *Etičnost i socijalnost na kušnji*, KS, Zagreb, 1997., 46.

cije, ipak ne treba stvarati zaključak da se ništa ne može učiniti. To je pitanje prije svega izazov za razrješenje ozbiljne socijalne problematike koja se tiče svih. Ne ulazeći u temu državne uloge oko suzbijanja korupcije, i pojedini teolozi raspravljaju o društveno-gospodarskim odnosima i zloporabama unutar tih odnosa. U potrazi za svjetskom etikom u politici i gospodarstvu, o tome je opširno pisao i teolog Küng u navedenom djelu (v. bilj. 4). Izgleda da je ono služilo samo za čitanje, jer korupcija i kriminal i dalje postoje. Ipak, ne bi bilo dobro omalovažiti njegovu ideju koja navodi na promišljanje o etičkoj odgovornosti u politici i gospodarskom poslovanju. Riječ je o očuvanju ljudskoga moralnog integriteta i ugleda. Etička načela i moralne vrednote, uz zakonske mjere, također služe očuvanju dostojanstva ljudi i osiguranja blagostanja za sve.

U tom je pogledu i socijalni nauk Crkve usmjeren prema općem dobru, napose k suzbijanju nepravednih razlika između siromašnih i bogatih – počevši od prve socijalne enciklike *Rerum novarum* iz 1891. godine, pa do brojnih drugih dokumenata te vrste do danas. Tu temu nije propustio naglašeno istaknuti ni Sabor, na poseban način u dokumentu *Gaudium et Spes*, gdje se raspravlja o Crkvi koja se u drugoj polovici 20. stoljeća i sama našla u novim prilikama. Dokument priziva „mnoge reforme u ekonomsko-socijalnom životu i promjenu mentaliteta i ponašanja“²¹. A kako je to i pitanje pravde i pravičnosti jednoga društva, u tom je području zloporabā potrebno uklanjati „goleme ekonomske nejednakosti koje su povezane s individualnom i socijalnom diskriminacijom koje danas postoje a često se povećavaju“²² (i unutar same Crkve?).

Doprinos društvenog nauka Crkve za dobro zajednice nije uvijek lako mjerljiva kategorija. Razlog je i u činjenici da je taj nauk, uz stvaranje uobičajenih materijalnih uvjeta potrebnih za život, usmjeren i na druge vrednote. Do njih se naime dolazi i posredstvom ispravno shvaćene slobode, savjesti, ljudskih prava, prava na rad, pravednih odnosa i slično, kao duhovnih realnosti, jer se čovjek tek po njima ostvaruje u svojem integritetu. Vrijednosni stavovi te vrste morali bi voditi kakvom-takvom političkom konsenzusu prema ostvarenju demokratskog društva koje će na taj način lakše suzbijati zloporabe, pa i one korupcijske.

U tom pogledu krajnji individualizam i etički pluralizam u odabiru vrednota, kao da su te vrednote tobože sve jednake vrijednosti,

21 *Gaudium et Spes*, 63.

22 *Gaudium et Spes*, 66.

demokraciju čine teško ostvarivom. Udruženi s relativizmom, takvi stavovi utiru siguran put društvenim nesporazumima i neredima, na-pose onima s koruptivnim opredjeljenjima. U takvu slučaju društvena opredjeljenja, pa i bolja nova zakonska gdje je to potrebno, zahtijevaju promjene s etičkom i moralnom orijentacijom. Lišene takve orijentacije, „te će promjene uvijek počivati na slabim temeljima“²³. U protivnom, vrtjet ćemo se u začaranom krugu u kojemu bi svoj krug opet trčali oni iz naslova.

6. Zaključak bez kraja...

Zaključak „bez kraja“ znači prije svega da, kako se čini, nema kraja ljudskoj kriminalnoj dosjetljivosti, pa se stoga ne nazire ni kraj potrebi uvijek iznova iznalaziti rješenja. Izgleda da su rješenja korupcijskih aktivnosti zakonskom prisilom rijetko uspijevala zadovoljiti antikorupcijske težnje k pravednijem društvu, osobito tamo gdje su zakoni nekvalitetni ili se ne primjenjuju unutar interesne skupine (političke stranke, prijatelji i slično).

Težnja k izgradnji društva bez korupcije uključuje izgrađenu svijest pojedinca o tome, dajući praktični doprinos stvaranju pravedna okruženja. To je olakšano prije svega tamo gdje postoje adekvatna zakonska rješenja utemeljena na političkoj volji. Kad je riječ o BiH, korupciju olakšavaju brojni uzroci: manjkavosti zakonske regulative, neodgovornost i nesposobnost političkih predstavnika, manjak političke volje; uzroci korupcije su dijelom i inozemni političari i diplomati koji „usprkos svim lijepim verbalnim očitovanjima i apelima, često ne pridonose rješavanju aktualnih pitanja, nego ih još više kompliciraju“ – stoji u podacima jedne studije.²⁴ Stoga ne čudi da je Bosna i Hercegovina u 2009. godini bila na 99. mjestu korumpiranih država, Hrvatska na 66., a najlošija je Somalija sa 180. mjestom.²⁵

O etičkim aspektima izgradnje pravednijeg društva - nasuprot onima koji tobože „trče posljednji krug“ korupcije - bavili su se i teolozi unutar teološke etike. Među njima je, još prije spomenutog Kunga, i Bernhard Häring (1912.-1998.). Govoreći o *gospodarskom kriminalu i*

23 Kongregacija za nauk vjere (J. Ratzinger), *Doktrinalna nota* (2002.), IKA, Zagreb, 2003., br. 7; dokument je izdao i Obiteljski centar, Zagreb, 2007.

24 *Vrhbosnensia*, 14 (2010.), 269-295, 285/286.

25 Istraživanje: *Transparency International*, u: Glas Koncila, br. 6/2011., prilog *Pri-lika*, 2 (2011.) 6 (dr. Z. Babić, *Ekonomska korupcija*).

nemoralnom poslovanju,²⁶ on gotovo do ironije upozorava na širinu nepravde kriminalnog poslovanja u društvu. Razne ideologije kriminalnog mentaliteta čudnovatom „dobrom savješću“ – bona fide – niječu „svaku društvenu odgovornost koja nadilazi granice zacrtane krivičnim zakonom.“ Unatoč odgoju u obitelji i školi, savjest mnogih ljudi ne stavlja poslovanje na „zlatarsku vagu“ samo ako je ono pritom uokvirano načelom „morala uspjeha.“

Analizirajući neetičke modele poslovanja, korupciju i druge slične aktivnosti, Häring navodi široku listu najčešćih grijeha protiv istinoljubivosti i pravednosti koji su uvijek i protiv bližnjega: prijevara i obmana kroz mnogovrsne oblike, dobro sračunati oblici ‘neplaćenih’ usluga i darova, oslobođenih dažbina, usluga koje se daju i primaju u nepoštenoj namjeri sve do otvorena podmićivanja, prikriveni i otvoreni oblici ucjenjivanja, zastrašivanja osvetničkim djelima, porezne prevare, nepravedno prisvajanje javnih sredstava, povreda prava izumitelja, pisaca i umjetnika, eventualno iskorištavanje njihova teškog položaja, mutne kreditne i zajamske prakse, lažno i lakoumno prouzročen stečaj ili nepošteno obogaćivanje iz stečajne imovine, nepoštenje u ekonomskoj propagandi i pri poslovnim pogodbama, uhođenja poslovnih tajni konkurentskih poduzeća podmićivanjem ili bez podmićivanja namještenika drugih firmi, dogovori kartela radi nepoštene konkurencije, rasipanje nenadoknadivih prirodnih bogatstava, eventualno pri izradi društveno nekorisnih ili opasnih stvari, trgovanje oružjem (osobito ako je sustav oružja neprikladan za obranu, ako je korištenje iznad sposobnosti vojske zemlje koja ga prima ili ako se time ima izazvati napadački rat), zanemarivanje sigurnosnih mjera i uz to ugrožavanje zdravlja i života radnika, krivotvorenje živežnih namirnica i sredstava za uživanje, proizvodnja i raspačavanje opojnih droga, razni oblici uništavanja okoliša na teret mnogih drugih – te isto toliko mnogostrukih pogrešaka u odnosima poslodavaca i radnika koje autor nabraja dalje.

Primjer nepravičnosti – nekome može ličiti i na korupciju – pokazuje slučaj raspodjele novca za povratnike u BiH za godinu 2010. Naime, Komisija za izbjegle i raseljene BiH imala je na raspolaganju za pomoć povratnicima Hrvatima u 2010. godini 2 300 000 KM (određenu svotu imali su i drugi). Od toga su članovi Komisije dodijelili 1 600 000 za crkve, kapele, groblja, zvona i sl.; za druge namjene 715 000 (put, parking za groblje, fasada jednog samostana, centralno grijanje

26 Bernard HÄRING, *Kristov zakon. Slobodni u Kristu*, 3, KS, Zagreb, 1986., 410-411; Bernard HÄRING, *Liberi e fedeli in Cristo*, III., Edizioni Paoline, Roma, 1981., 357.

crkvenog objekta); dok je izravno povratnicima na ruke dodijeljeno: 0,00 KM.²⁷ Bilo bi bliže pravednosti, i otklanjanju bilo kakve sumnje, da je ukupna svota, ili bar njezin veći dio, podijeljena konkretnim povratnicima, a potom i za navedene svrhe koje su također u službi povratka, iako ne prioritete. Taj i prethodno navedeni Häringovi primjeri mogu izgledati daleko od korupcije, ali je očito da ona nalazi svoj širi okvir nastanka upravo u takvim postupcima koji stvaraju pogodnu atmosferu, lako usmjerenu na korupcijsku djelatnost.

Etički i stvarni problemi oko korupcije društveno su opasniji u slučajevima koje strukturalno omogućuju sami zakonski propisi. Samovolja i manipulacija takvim propisima podsjeća na navijačke „horde zla“ koje pred sobom ruše sve moralne norme u stvaranju društvenih nereda oko sebe. O toj problematici u Bosni i Hercegovini dovoljno govori i „Izvešće o stanju ljudskih prava za 2009. godinu“ koje je objavila *Iustitia et Pax* Biskupske konferencije BiH. Navodi se kako politički predstavnici ove zemlje ostavljaju dojam mentaliteta iz feudalnog vremena. Tada su „politička, ekonomska i socijalna prava uvjetovana i ovisna o pripadnosti određenom ‘feudu’ čime se ulazi u krug zaštite lokalnog političkog vođe. Za mnoge nositelje političkih funkcija ljudska prava nisu mnogo više od korisnog verbalnog umetka u konverzaciji s međunarodnim predstavnicima“ kako bi pred njima izgledali poput brižne vlasti. Nakon rata 1992.-1995. „na području ove zemlje je ostalo fragmentirano društvo i uspostavljen neefikasni državni aparat koji niti je sposoban niti voljan zaštititi osobna i skupna prava svojih građana“.

Uz takve konstatacije o vlasti – u kojoj se njezini predstavnici gotovo ništa ne mogu dogovoriti, osim s vremena na vrijeme oko povećanja vlastitih primanja – „analiza životopisa većine bosansko-hercegovačkih političkih lidera ukazat će da u vlastima BiH najvećim dijelom glavnu ulogu imaju, još uvijek, poklonici i baštinici propaloga totalitarnog režima.“ Uza sve to, ovdje se i u raspodjeli socijalnih davanja „često primjenjuju netransparentni kriteriji, te da uz pomoć korupcije mnoge osobe ostvaruju socijalna prava koja im po zakonu ne pripadaju“²⁸. Podacima i razmišljanjima o ovim pitanjima nikad kraja...

Tko bi se želio upustiti u dublju i detaljniju analizu stanja etičke degradacije povezane s korupcijom i s njom bliskih aktivnosti, pogotovo tražeći uzroke i rješenja ove globalne pošasti, bilo bi mu potrebno

27 Podatke je objavilo *Oslobođenje*, 26.10.2010., str. 9.

28 *Iustitia et Pax* BK BiH, *Izvešće o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu...* (v. bilj. 11), str. 65-67, 84 (za navedene citate).

daleko više prostora, vremena i proučavanja ovoga fenomena od jednoga običnog članka. Ipak, i ovo upućuje na širinu depresije moralnoga ponašanja koje je posljedica rasula pameti vlasti i stranaka koje su, iz svega proizlazi, svrha same sebi.

A rješenja korupcije, nepravde, zloporaba i sličnih zala, zapitat će netko? Još nisu na obzoru. Dok se to ne dogodi, ostaje smišljati rigoroznije i djelotvornije zakone, ostaje nadasve posao oko izgradnje moralne svijesti o osobnoj i društvenoj odgovornosti kroz obiteljske i druge oblike odgoja, čekajući nove moralno formirane snage. Makar i to izgleda samo jedna utopija više, ni takve se utopije ne smijemo unaprijed odreći.